

ایران و درام نویسان بزرگ جهان

دکتر مهدی فروغ
رئیس دانشکده هنرهای دراماتیک

(۲۰)

موضوعها و مضمونهای ادبی و تاریخی ایران در آثار نمایشنامه نویسان معروف جهان

پس از اینکه نمایش ماسک «هامان و مردخای» در تماشاخانه خصوصی «کانوتز» در لندن بمرض تماشا گذاشته شد، هندل مدتی آنرا فراموش کرد و به تصنیف آثار دیگر پرداخت ولی سالها بعد باز این موضوع را مورد استفاده قرارداد و آنرا بصورتی مفصلتر درآورد که در صفحات بعد توضیح خواهم داد.

از آنجا که قسمت اعظم فعالیت‌های هندل در عالم موسیقی مربوط به آثاری است که برای اپرا تصنیف کرده و نیز از آنجا که دوران حیات این مصنف عالیمقدار مقارن با ایامی بوده است که صنعت و تجارت، و بازار داد و ستد در انگلیس رو به ترقی و رواج می‌رفتند، و آن دوره را میتوان با دوره معاصر اقتصادی و صنعتی کشور خودمان قابل مقایسه بدانیم، بی‌مناسبت نیست که فعالیت‌های هندل و سازمانهای هنری انگلیس را در آن ایام، تا آنجا که در ترویج امور هنری مؤثر بوده، در اینجا به اختصار شرح دهیم شاید در بیان آن امید فایده‌ی باشد.

در همان روزهایی که هندل سرگرم ساختن این اپراها بود زمینه مساعدی برای ترویج کار او فراهم گردید که موجبات شهرت و اعتبار او را بیش از پیش آماده ساخت.

در این ایام در انگلیس، نقشه‌های پرفایده اقتصادی بسیار وسیع کشیده میشد، و طرحهای صنعتی مفصل و عظیم بوجود می‌آمد^۱ و رجال آن کشور و بخصوص علاقمندان به امور فرهنگی و هنری با توجه به خطری که ممکن بود فعالیت‌های صنعتی و اقتصادی، در مسدود ساختن راه پیشرفت فرهنگ و هنر ایجاد کند، دست بیک سلسله اقدامات اساسی و اصولی زدند که از جمله یکی تأسیس انجمنی بود بنام «آکادمی پادشاهی موسیقی»^۲ که توسط گروهی از اشراف لندن که از ملاحظه برنامه‌های مبتذل تئاترها و اپراهای آن شهر منزعج بودند، بصورت یک شرکت سهامی بوجود آمد، و با کسب اجازه از ژرژ اول، مشغول بکار شد. اعضای این انجمن بمنظور اینکه شهر لندن مرکز فعالیت‌های اپرا بشود و اپرا بنا بر اصول صحیح بازرگانی استوار گردد^۳ و از لحاظ تشکیلات و سازمان اصلاح شود به تأسیس این شرکت اقدام کردند و تشکیل این شرکت با نهضت‌های اقتصادی و صنعتی آن کشور کاملاً سازگاری داشت.

کلیه سهام این شرکت که بمبلغ پنجاه هزار لیره استرلینگ تضمین شده بود در مدتی بسیار کوتاه فروخته شد. هر سهم یکصد لیره ارزش داشت و دارنده سهم حق داشت جای ثابت و دائمی در برنامه‌ها داشته باشد.

در سال ۱۷۱۹ هندل بنا به پیشنهاد پادشاه بعنوان مدیر قسمت موسیقی این انجمن انتخاب شد و فعالیت وی برای استخدام خوانندگان برگزیده اروپا و دعوت ایشان به لندن از همین جا شروع گردید. طولی نکشید که عده زیادی از خوانندگان معروف اروپا، و شاعران زبده و هنرشناس، و مصنفان معروف عضو این انجمن شدند، و برای کارگردانی اپرا هم از وجود مرد زشت چهره‌ای بنام «جیمز هایدگر»^۴ که خوشبختانه از ذوق سرشار و دانش فراوان تا حد نبوغ برخوردار بود، استفاده کردند. رابطه دوستی صمیمانه‌ای که بین «هندل» و «هایدگر» بوجود آمد موجب رونق

کار هندل گردید. چون «هابدگر» موقعی همراهی و همکاری خود را با «هندل» آغاز کرد که مباشر یکی از اپراهای «هندل» تمام درآمد فروش بلیط اپراهای او را برداشته و فرار کرده بود و «هندل» با ورشکستگی مسلم مواجه بود. همکاری این هنرمند نیک سرشت با «هندل» اپرای او را از تعطیل و خود او را از ورشکستگی حتمی نجات داد.

با آماده شدن این مقدمات در شهر لندن، شور و غوغای فراوانی در کار اپرا ایجاد گردید. تماشاخانه «هی مارکت»^۵ مرکز اجتماع هنرمندان و هنرشناسان و مخصوصاً علاقمندان به «هندل» شد. پادشاه انگلیس و ملازمانش اغلب به تماشای برنامه‌های او میرفتند و تمام صندوقهای تالار نمایش را رجال و معاریف شهر اشغال میکردند.

صندوقهای بالکون غالباً به قیمت ۴۰ شلینگ^۶ خرید و فروش میشد. شور و شوق مردم برای تماشای آثار «هندل» گاهی تا حدود مجادله بالا میگرفت. الحان دلپذیر «هندل» را هر کس زمزمه میکرد و صاحبان سهام شرکت از خوشحالی در پوست نمیگنجیدند.

در اینجا مورد ندارد که ما به بیان جزئیات زندگی «هندل» بپردازیم ولی لازم است به اختصار توضیح دهیم که در اثر این همه شهرت و اعتبار و احترام عمومی، حسودان تنگ نظر و بی‌مایه در صدد مخالفت با وی برآمدند و برای خاموش ساختن مشعل فروزانی که «هندل» ، بمنظور کسب حیثیت و آبرو، برای موسیقی انگلیس برافروخته بود چندین سال از هر وسیله‌ای برای دشمنی با او استفاده کردند.

مردم مدبرست هم دور «بوانجینی»^۷ رقیب مخنث و حيله‌توز و سرسخت «هندل» گرد آمدند و «هندل» برای مدتی از صحنه نمایش بیرون رانده شد ولی بالاخره رقیب بی‌سروصدا میدان را برای او خالی گذاشت و از صحنه مبارزه گریخت.

بهر حال «هندل» تا سال ۱۷۲۴ وقت و ذوق خود را برای ساختن اپرا بشیوه ایتالیایی بکار میبرد. ولی در این موقع که صحنه را بی‌رقیب دید با استفاده از راه و رسم «گلوک»^۸ در اپرا، که تا این موقع مورد بی‌اعتنائی بود، به نوشتن اپراهایی دست زد که از جمله آنها یکی اپرای «سزار، قیصر روم» و یکی هم اپرای «تامرلانو»^۹ یا تیمورلنگ بود که هر دو در سال ۱۷۲۴ بصحنه نمایش گذاشته شد، و با وجود تعبیرات سست در هر دو اپرا، با توفیق فراوان بروی صحنه نمایش آمد. «تامرلانو» یا تیمورلنگ، اپرای است در سه پرده که اشعار متن آنرا

۱- شرکت‌هایی نظیر امواج دریای جنوب South Sea Bubble یا «شرکت دریای جنوب» برای معامله با کشورهای امریکای جنوبی از جمله این مؤسسات بزرگ اقتصادی انگلیس بود که پادشاه شخصاً سرپرستی آنرا بعهده داشت و منافع هنگفتی از این راه برای آن کشور بدست آمد.

۲- Royal Academy of Music آکادمی پادشاهی موسیقی فعلاً در لندن مؤسسه‌ای باین نام برای تعلیم موسیقی وجود دارد و نویسنده این سطور در ایام تحصیل در لندن، مدتی در آن بتحصیل مشغول بود و تاریخ تأسیس آن سال ۱۸۲۳ میلادی است.

۳- چهارده پانزده سال پیش که اینجانب پس از سالها تحصیل و مطالعه به کشور بازگشتم سعی بسیار کردم که از طریق محافل هنری، از جمله انجمن دوستداران تئاتر سازمانی باتشکیلاتی اصولی در این کشور تأسیس گردد تا بکار هنرهای نمایشی سروسامانی بدهد. متأسفانه بجائی نرسید.

۴- John James Heidegger

۵- Haymarket تماشاخانه معروفی در لندن که در سال ۱۷۰۲ در مرحله‌ای بهمین نام بنا شده و عنده زیادی از هنرمندان معروف جهان در آن هنرنمایی کرده‌اند.

۶- ۴۰ شلینگ یا دو لیره استرلینگ برای صندوقهای بالکون در آن روزها مبلغ زیادی بود.

۷- Giovanni Battista Buoncini (۱۷۵۰-۱۶۶۰) رقیب سرسخت هندل که از سال ۱۷۰۲ تا ۱۷۲۷ با نوشتن و نمایش دادن ۱۸ اپرا در لندن، با «هندل» با سرسختی رقابت میکرد.

۸- Christoph Wilibald von Gluck (۱۷۸۷-۱۷۱۴) یکی از برجسته‌ترین و پرباشتکارترین مصنفان اپرا در سده هیجدهم که اپرای «اروفه» و «ایفی‌ژنی» از جمله معروفترین آثار اوست. شیوه ابتکاری او در تنظیم اپرا سالها بعد، مورد استفاده مصنفان معروف دیگری از قبیل «وبر» و «واگنر» بوده است.

۹- Tamerlano مقصود همان تیمور لنگ است.

«پیوون»^{۱۰} ساخته است. «هندل» این اپرا را در فاصله بین سوم و ۲۳ ژوئیه ۱۷۲۴، یعنی در مدت ۲۰ روز تصنیف کرد و نخستین بار در تئاتر شاهی، در ۳۰ اکتبر ۱۷۲۴ بروی صحنه آمد. «هندل» در اپرای «تیمورلنگ» قطعات «رسیتاتیو»^{۱۱} را بصورتی تنظیم و ابداع کرده که میتوان گفت محصول احساس و هیجان خود اشخاص بازی است و این حدکمال یک اثر دراماتیک است. در نتیجه این ابتکار و حسن سلیقه، شدت تأثیر در تماشاگران بحدی بود که نقل کرده اند که حتی اشخاص موقر در اندوه فوق العاده و با چشمانی اشک آلود بخانه خود بازگشتند.

«هندل» تا سال ۱۷۳۱ سرگرم مبارزه با مشکلات و فراهم آوردن امکانات برای برگزاری اپراهای خود بود و در نتیجه شکست‌هایی که یکی پس از دیگری به کارش وارد می‌آمد مدام با قرض و طلبکار و ناراحتیهای مربوط به آن مواجه بود. اما در این سال یک اتفاق کوچک و بظاهر کم اهمیت، موجب شد که نه تنها مسیر زندگی هنری اش عوض شود بلکه سبب گردید که موسیقی انگلیسی نیز شیوه و راه و رسم جدیدی بخود بگیرد.

در این سال یکی از هواداران هندل بنام «برنارد گیتز»^{۱۲} نمایش ماسک «هامان و مردخای» را که «هندل» چندی پیش برای تماشاخانه خصوصی «کانوتر» ساخته بود، بدون اطلاع قبلی، برای جشن تولد وی آماده ساخت. موقعی که مصنف چهل و هفت ساله به آواز جمعی خوانندگان خردسال کلیسای شاهی گوش میداد، تحت تأثیر الحان فراموش شده خویش واقع شد. هلهله و شور و هیجان مردم نیز او را تحت تأثیر قرارداد و در نتیجه باین فکر افتاد که داستان «هامان و مردخای» را بصورتی مفصلتر یعنی بصورت اپرا درآورد و در تماشاخانه «هی مارکت» آنرا بموقع اجرا بگذارد و از خوانندگان جمعی کلیسای شاهی، که رضایت خاطر او را فراهم کرده بودند نیز استفاده کند.

اما بمحض اینکه خبر تصمیم «هندل» شایع شد متشرعان کلیسا و متمصبان اخلاق، فریاد اعتراض بلند شد، که یک داستان مذهبی، که در کتاب مقدس نقل شده، نباید بصورت اپرا درآید. شاید علتش این بود که در همین موقع، تماشاخانه‌های لندن، به نشان دادن شنیعترین نمایشها «فرس» آلوده شده بود. «گیسون»^{۱۳}، اسقف شهر لندن، نمایش اپرای «هندل» در صدد تصنیف آن بود منع کرد. و با این عمل و لوله و غوغای مربوط باین موضوع را به نقطه اوج رسانید.

اما «هندل» که در کار خود مصمم بود تدبیری اندیشید و برای بی‌اثر گذاشتن این مخالفتها تصمیم گرفت در داستان «هامان و مردخای» تجدید نظر نماید و نام آنرا عوض کند و آنرا بصورت «اوراتورئو»^{۱۴} بنام «استر»، و بزبان انگلیسی، بموقع نمایش بگذارد و با این تمهید فنی «اوراتورئو»ی استر در دوم ماه مه ۱۷۳۲، در تماشاخانه «هی مارکت» بروی صحنه آمد. در شب چهارم نمایش آن، خانواده سلطنتی با تشریفات مفصل بتماشای آن آمدند و از آن تاریخ ببعد «استر» یکی از آثار بسیار عالی «هندل» بشمار آمد. این نخستین «اوراتورئو»ی بود که «هندل» بزبان انگلیسی، بموسیقی گذاشته و کلمات آنرا شاعری بنام «همفریز»^{۱۵}، بنا بر نمایشنامه تراژدی موسوم به «استر» نوشته «راسین»^{۱۶} تنظیم کرده است. «هندل» برای تصنیف این «اوراتورئو» مبلغ یک هزار لیره انگلیسی دریافت داشت^{۱۷}. بنا به آنچه مؤلف لغتنامه «گروو» نقل میکند، این اوراتورئو تا سال ۱۷۵۷ گاهگاه بروی صحنه می‌آمد و از آن پس مدتی فراموش شد و در سال ۱۸۷۵، با آوازهایی که به آن ضمیمه شده بود باز بروی صحنه آمد. بهر حال مقدمه^{۱۸} آن مدتی مدید در یک جشن مذهبی، که هر سال در کلیسای اعظم «سنت پول»^{۱۹} برگزار میگردد نواخته میشد.

یکی دیگر از آثاری که «هندل» روی موضوعهای تاریخی مربوط به کشور ما تصنیف کرده اپرای است بنام خشایارشا^{۲۰} که در بهار سال ۱۷۳۸ برای نخستین بار بروی صحنه نمایش آمده است^{۲۱}.

این اپرا را نیز «هایدگر» در ماه آوریل سال مذکور در تماشاخانه «هی مارکت» بروی

صحنه آورد. در صفحات پیش به نام «اپرای گدایان»^{۲۲} اشاره کردیم. از آنجا که اپرای گدایان بی‌اندازه مورد توجه و قبول عامه مردم قرار گرفته بود بعضی معتقدند که «هندل» در صدد بوده است که اپرای خشایارشا را بهمان شیوه تنظیم کند. ولی عده دیگری از منتقدان و صاحب نظران موسیقی، اپرای خشایارشا را مقدمه ظهور نوع «اپرا کمیک»^{۲۳} میدانند و نه پیرو «اپرای گدایان». بهر حال اپرای خشایارشا آنطور که انتظار میرفت مورد توجه تماشاگران قرار نگرفت. در این اپرا قطعه آوازی وجود دارد که بزبان لاتین «اومبرامای فو»^{۲۴} نامیده میشود، که نقل کرده اند که در شب اول نمایش این اپرا، هیچکس برای این آواز دست نزد و بعد از آن هم کسی در صدد معرفی و تبلیغ برای آن بر نیامد. ولی ناگهان در زمان سلطنت ملکه «ویکتوریا»^{۲۵}، بعنوان «لارگو»^{۲۶} یا «لارگو از خشایارشا»^{۲۷} توجه و علاقه عمومی را بخود جلب کرد و امروز همه علاقمندان به موسیقی آنرا میشناسند و میستایند. قطعه ایست موقر و آرامش بخش و پرهیبت و پرمصابت.

۱۰ - Piovene

۱۱ - Recitative قسمتهایی از اپرا که منحصراً برای بیان مطالب نقلی است در مقابل آریا Aria

که توصیف کننده مطالب تغزلی یا عشقی است.

۱۲ - Bernard Gates مراجعه شود به فصل مربوط به «هندل» در کتاب مردان موسیقی ترجمه

این نویسنده که در شرف چاپ شدن است.

۱۳ - Gibson

۱۴ - Oratorio این اصطلاح را که بفرانسه اوراتوار Oratoire میانمند به ایرایی اطلاق میشود که

بدون لباس نمایش، و حرکت، و دکور، بازی شود. عبارت دیگر عبارتست از یک قطعه موسیقی با آواز که برای خوانندگان جمعی و تک، بهمراهی ارکستر، ساخته شده باشد، و موضوع آن مذهبی و عموماً بصورت نقلی باشد، ولی گاهگاه قسمتهای دراماتیک نیز در آن بکار رود ولی بهر حال حرکت و لباس نمایش و دکور در آن بکار نرود. «اوراتورئو» از نمایشهای مذهبی میسر Mysteres و میراکل Miracle که در سده سیزده و چهارده میلادی، در اروپا متداول بود، اقتباس شده است. مروج این نوع موسیقی یک اسقف ایتالیایی بنام «سن فیلیپ دونری» S. Philippe de Neri (۱۵۹۵ - ۱۵۱۵) بود که برای جلوگیری از نفوذ تبلیغات اصلاح طلبان مذهبی بین جوانان ترویج اینگونه برنامه‌ها را تشویق و تأیید میکرد. گرد آمدن پیروان مناسک کلیسای وی در روم که «اوراتورئو» Oratory نیز نامیده میشد، و خواندن آوازه‌های مذهبی پس از برگزار شدن تشریفات دینی بمنظور جلب توجه طبقه جوان، و تشویق ایشان به پیوستن به کلیسا، موجب شد که عده زیادی خوانندگان درجه اول، و شاعران معروف و صاحب قریحه، از آغاز شروع این برنامه در این کار دخالت داشته باشند. «الماندرو اسکارتلی» Alessandro Scarlatti (۱۷۲۵ - ۱۶۵۹)، مصنف معروف ایتالیایی، تئبغات و تصرفات فراوانی در تکمیل این فرم موسیقی کرده است.

۱۵ - S. Humphriys

۱۶ - Jean Racine (۱۶۹۹ - ۱۶۳۹) درام نویس معروف فرانسوی که تراژدیهایش معروف است.

۱۷ - درباره نمایشنامه «راسین» نمایشنامه نویس بزرگ و مشهور فرانسوی در صفحات آینده صحبت

خواهد شد.

۱۸ - در لغت نامه «گروو» Grove's Dictionary of music and musicians شوح مربوط

به تصنیف «اوراتورئو» ی استر با مختصر اختلافی با آنچه در اینجا شرح دادیم بیان شده است. قسمت اعظم مطالب

متن مقاله باستناد کتاب مردان موسیقی Men of Music نوشته «والاس بروکوی» Wallace Brockway

و «هربرت وینستاک» Herbert Weinstock و ترجمه این نویسنده، که قرار است از طرف مؤسسه فرانکلین

امسال بچاپ برسد تنظیم شده است. علاقمندان برای کشف حقیقت امر باید در این مورد بتحقیقات بیشتری

بپردازند.

۱۹ - St. Poul's Cathedrale کلیسای عظیمی در لندن که در سال ۱۶۷۴ بنای آن شروع شد

و در سال ۱۷۱۰ پایان رسید.

۲۰ - Xerxes که بعضی از نویسندگان بصورت Serse نیز آنرا بکار برده اند.

۲۱ - رجوع شود به لغتنامه «گروو» Grove صفحه ۶۵۱. ۲۲ - Beggar's Opera

۲۳ - Comique Opera بطور کلی به اپراهایی اطلاق میشود که مقداری از مکالمات باتکم بصورت

میگیرد و موضوع ممکن است بهمان سنگینی و وقار اپرای اصلی یا اپرای جدی Opera Seria باشد.

۲۴ - Ombra mai fu ۲۵ - Queen Victoria

۲۶ - Largo بمعنی سنگین و موقر. ۲۷ - Largo from Xerxes